

סדנה בנושא מוגנות ובטחון של ילדים

יום עיון מכללת קיי 25.12.2019

משך הסדנה: שעה וחצי (11:30-13:00)

הסדנה תעסוק בנושאים הבאים:

- מוגנות ובטחון של ילדים על פי האמנה לזכויות הילד
- גורמי סיכון ומצבי סיכון בקרב ילדים
- דרכי התמודדות של גננות ומורות עם גורמי סיכון ותפקידן בהגנה על ילדים.

מבנה הסדנה:

סבב היכרות: שם + מקצוע לימוד (5 דקות)

פתיחה וחיבור לחלק הראשון של היום (5 דקות):

- א. **זכויות ילדים – הזכות למוגנות ולביטחון.** האמנה הבין-לאומית בדבר זכויות הילד התקבלה על ידי האו"ם בנובמבר 1989. מדינת ישראל הצטרפה וחתמה עליה ביולי 1990. האמנה מבטיחה לילדים קשת רחבה של זכויות אקטיביות אזרחיות, פוליטיות, חברתיות, כלכליות ותרבותיות. הזכויות ניתנות לכל ילד/ה כדי להבטיח את זכויותיו/ה כאדם צעיר, מתחת גיל 18. הזכויות המופיעות באמנה שייכות לשלוש קבוצות: (א) זכויות הגנה; (ב) זכויות של סיפוק צרכים; (ג) זכות ההשתתפות.
- ב. ביום העיון הנוכחי התמקדנו בזכויות ההגנה. זכויות אלה עוסקות ב"נקיטת אמצעים תחקייתיים, מנהליים, חברתיים וחינוכיים מתאימים, על מנת להגן על הילד מפני כל סוגי האלימות הגופנית או הנפשית, ומפני חבלה, פגיעה או שימוש לרעה, הזנחה או טיפול רשלני, ניצול או התעללות, לרבות ניצול מיני" בשעה שהילד נתון להשגחתם של הוריו או אנשים אחרים המופקדים על הטיפול בו, בין היתר מחנכיו ומוריו. אמצעי ההגנה כוללים גם תנאים סביבתיים ספציפיים, כמו "מקום שמתאים, נהלים יעילים ליצירת תוכניות חברתיות הנועדות לספק תמיכה דרושה לילד ולמופקדים על הטיפול בו, וכן לצורות אחרות של מניעה, ולזיהוי, דיווח, הפניה, חקירה, טיפול ומעקב של מקרי התעללות בילד כמתואר לעיל" (סעיף 19 באמנה). על פי האמנה מוטל אפוא על מערכת החינוך לא רק תפקיד פסיבי של הגנה על התלמידים מפני פגיעה, כי אם גם תפקיד אקטיבי הכולל מניעה, טיפול, ובקרה על מוגנותם ועל שלומם הפיזי והרגשי של התלמידים.

ג. מה צפוי לנו בסדנה?

- נתרגל שימוש מדומיין ב"ברומטר דיגיטלי" למדידת תחושת המוגנות והבטחון של באי בית הספר.
- נשתף ונשמע על אירועים הקשורים לזכויות ההגנה על הילד (ניצול, התעללות, ענישה קשה, הזנחה, השפלה וכיו"ב).
- ננתח אירועים שונים וגורמי סיכון, ונחשוב על דרכי התמודדות שלנו כנשות ואנשי חינוך.
- בסיום הסדנה, אם יישאר זמן, נכין כרזות בנושאים אלה לתלייה ברחבי המכללה.

פעילות פתיחה: 20 דק'

קיבלתן לידיכן "ברומטר דיגיטלי" המודד את תחושת המוגנות והבטחון של באי בית הספר במקומות, במסגרות ובזמנים שונים בבית הספר.

- חשבו לעצמכן: מהו המקום/הזמן/המסגרת שבו תרצו להציב את הברומטר, על מנת שיצלם/יקליט קולות/מראות ויציג בפניכן תמונת מצב באשר למידת תחושת המוגנות והביטחון של באי בית הספר?
- מדוע חשוב, לדעתכן, להציב אותו דווקא שם?
- מה, לדעתכן, יהיו הקולות/המראות/התחושות שיתקבלו בברומטר הדיגיטלי שהוצב במקום/בזמן/במסגרת זו? מיהם השותפים שייראו או יישמעו במראות/קולות שייקלטו על ידי הברומטר??
- מה תרצו לשמר/לשנות/לשפר? מדוע? כיצד?

* יש לחלק לכל משתתפת דף וכלי כתיבה, ולבקש מכולן לכתוב לעצמן (לא רק לחשוב).

מי שמעוניינת מציגה את תרגיל החשיבה שלה (בהתאם לזמן שנותר). בשלב זה הצגה בלבד, ללא תגובות.

עבודה בזוגות: 10 דק' (5 דקות לכל אחת)

- כל אחת תתאר לשנייה אירוע מהווי הכיתה או הגן הקשור למוגנות ולהגנה על זכויות הילד / למצבי סיכון (ניצול, התעללות, ענישה קשה, הזנחה, השפלה וכיו"ב).
- אם אין דוגמאות אישיות, ניתן לחפש באינטרנט ולדבר על מקרים שקרו במקומות אחרים בישראל.
- * לתשומת לב: זכויות ההגנה עוסקות גם בילדים בעלי צרכים מיוחדים (למשל מיעוטים, בעלי מוגבלויות, פליטים ועוד).

שיתוף במליאה ודיון: 30 דק'

- הצגה של 3-4 אירועים שעלו בעבודה בזוגות וניתוחם.
- שאלות לדיון:
 - מהם הגורמים לסיכון הילד? (לדוגמה, טיפול הורי לקוי, קשיים כלכליים, קשיים בזוגיות של ההורים, יחסים לא טובים או חוסר רגישות מצד המורה/גננת/המערכת, מקומות לא בטוחים כגון שכונת המגורים, ועוד).
 - מהם גורמי ההגנה המרכזיים ומה תפקידם בשמירה על זכויות הילד למוגנות ולביטחון? (לדוגמה, הורים, מסגרות חינוכיות, אנשי המקצוע במערכת החינוך, מקומות בטוחים – הבית, סביבת מגורים ומקומות עם שנותנים תחושת רוגע וביטחון).
 - כיצד נכון להתמודד עם הבעיה? – ברמה המערכתית / בכיתה או בגן / באינטראקציה שבין המחנכת לילד.

סיכום: 20 דק'

- סבב סיכום: איך היה לכן היום? מה אתן לוקחות מכאן?
- אם נותר זמן הסטודנטיות מוזמנות להכין בזוגות/שלישיות כרזה ובה עקרון או כלי אחד מהסדנה שהכי דיבר אליהן. חומרים להכנת הכרזות יחולקו על ידי המכללה.

רקע למנחים

האמנה הבין-לאומית בדבר זכויות הילד התקבלה על ידי האו"ם בנובמבר 1989. האמנה מבטיחה לילדים קשת רחבה של זכויות אקטיביות אזרחיות, פוליטיות, חברתיות, כלכליות ותרבותיות. הזכויות ניתנות לכל ילד/ה כדי להבטיח את זכויותיו/ה כאדם עכשיו בהווה. הענקה זו מהווה את הבסיס לחברה אזרחית ראויה בעתיד.

הזכויות המופיעות באמנה שייכות לשלוש קבוצות:

א. זכויות הגנה (Protection)

ב. זכויות של סיפוק צרכים (Provision)

ג. זכות ההשתתפות (Participation)

זכויות ההגנה – לקבוצה זו שייכות הזכויות העוסקות בהגנה מפני ניצול, התעללות, ענישה קשה והזנחה, וכן הזכות שלא להינתק מההורים והזכות לאימוץ. זכויות ההגנה עוסקות גם בילדים בעלי צרכים מיוחדים, כמו מיעוטים, בעלי מוגבלויות, פליטים ועוד.

זכויות הקשורות לסיפוק צרכים – אלו הן הזכויות הקשורות בנגישות לשירותים שונים, כמו בריאות, חינוך ורווחה. האמנה מתייחסת גם לזכות לזמן פנוי ולפעילויות תרבותיות ובידוריות. בקטגוריה זו נמצאות גם הזכות לקבלת מידע והזכות להגדרה עצמית.

זכויות ההשתתפות – בקבוצה זו נכללות הזכות לחופש ביטוי, הזכות להיחשף למידע, הזכות להגדרה עדתית, הזכות להתארגנות וזכות הילד להשתתף בהחלטות הקשורות לחייו.

זכויות ילדים רלוונטיות לחיי בית הספר

האמנה עוסקת במגוון רחב של זכויות ילדים, שיש להן רלבנטיות לחיי בית הספר. להלן חלק מהן: הזכות לפרטיות; הזכות לחופש מחשבה, מצפון ודת; הזכות לחופש ביטוי; הזכות לשוויון הזדמנויות; הזכות לשם; הזכות להשתתפות בהחלטות הקשורות בחיי ילדים; הזכות לחופש ההתארגנות וההתאגדות; הזכות להימנעות מניצול, הזנחה וענישה קשה; הזכות לזמן פנוי, משחק ויצירה; הזכות להליך הוגן.

סכנת היפגעות

מתוך גל, טלי (2006). ילדים נפגעי עברה והזכות להשתתפות. מתוך **זכויות הילד והמשפט הישראלי**, בעריכת תמר מורג (267-298), הוצאת רמות.

ילדים ובני נוער נתונים בסכנת היפגעות מפשיעה יותר מכל קבוצת אוכלוסייה אחרת. כך, למשל, במחקר שנערך בארצות הברית בקרב מדגם מייצג של גילאי שתיים עד שבע-עשרה נמצא כי יותר ממחצית הקטינים

חוו תקיפה כלשהי במהלך שנת עריכת המחקר, וכי לעשירית מהילדים נגרם נזק גופני כתוצאה ממנה; חמישית מהילדים חוו מעשי בריונות (bullying); רבע חוו פגיעות ברכוש; ואחד מכל שמונה ילדים חווה פגיעה כחסר ישע. קורבנות חוזרת הנה תופעה רווחת בקרב ילדים, בעיקר בקרב קרבנות של עברות מין: 97% ממשותפי המחקר שנפלו קרבן לעברות מין חוו פגיעות נוספות, בעיקר עברות תקיפה, פגיעה או התעללות בחסרי ישע ועברות רכוש. לא רק ששיעורי ההיפגעות גבוהים יותר בקרב ילדים, גם השלכותיה של ההיפגעות חמורות יותר בקרב אוכלוסייה זו. ראיית הילדות כרצף התפתחותי מדגישה את הייחודיות והחומרה היתרה של ההשלכות הפיזיולוגיות והפסיכולוגיות של עברות נגד ילדים.

אכן, העוסקים בוויקיטימולוגיה של ילדים טוענים כי הנזקים הנפשיים שנגרמים לילדים כתוצאה מהיפגעות מעברות משתנים בהתאם לשלב ההתפתחותי שבו הם נמצאים. היפגעות מעברה עלולה לעכב את ההתגברות על מטלות התפתחותיות או אף ליצור נזקים בלתי הפיכים באותו תחום התפתחותי שהילד מתמודד עמו באותה תקופה, כגון היכולת לווסת רגשות (מטלה התפתחותית שאתה מתמודדים פעוטות) ופיתוח קשרים חברתיים (תחום רגשי הנלמד בגיל הרך).

מתוך נוי, בלהה (2002) האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד כמצפן וכאתגר לשיפור מערכת החינוך.

ביטחון סוציאלי, 63, 187-209.

למרות ההכרה הגוברת בזכויות התלמידים, עדיין קיימים קשיים רבים בהטמעתו של הרעיון. רוב המבוגרים של היום התחנכו בתרבות בה לצוות החינוכי הוענקו כוח וסמכות בלתי מוגבלים בכל הקשור בחיי בית הספר. רבים טוענים שהתערעורת מעמד המורה וסמכותו נובעת מקידום וטיפול זכויות הילדים בכלל, והתלמידים בפרט. למרות הקשיים הנלווים להטמעת ההכרה בכך שילדים הינם בני אדם בעלי זכויות, ברור לכל היום, שסמכותם של אנשי חינוך בבית הספר הינה מוגבלת והיא חייבת לעמוד בסטנדרטים של צדק והגינות. ביטוי למגמה זו ניתן לראות, בין השאר, בתופעה ההולכת ומתרחבת של דיונים בבתי משפט בנושאים שנחשבו עד לא מכבר לנושאים הנמצאים בסמכותו הבלעדית של בית הספר, כמו תהליכי קבלה לבית הספר והרחקה ממנו, מבחנים, ציונים, ענישה ועוד.

מדיניות משרד החינוך בטיפול באלימות לאור האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד

האלימות מוגדרת בספרות כהתנהגות שיש בה פגיעה פיזית או נפשית בזולת או ברכוש, ושהחברה מגדירה את הפגיעה כלא נורמטיבית, לא מקובלת ולא רצויה.

חשיפה לאלימות בתקופת הילדות והנעורים פוגעת בזכותם של ילדים להתפתחות פיזית ונפשית תקינה בעת הפגיעה, ועלולה לפגוע גם בהתפתחותם העתידית. יותר מכך, אי התמודדות של מערכת החינוך עם תופעת האלימות מערערת את סמכותה ונטלת את ההצדקה המוסרית לקיומה. מערכת החינוך מנהלת על ידי אנשי מקצוע, ובאופן טבעי מצפים מאנשי החינוך שיספקו לתלמידים מסגרת מוגנת ומגוננת, שתממש את זכותם לצמיחה, ללמידה ולהתפתחות. השלמת מערכת החינוך עם אלימות, או גילוי יחס סלחני כלפיה, לא רק שאינם מבטיחים את שלומם של הילדים ואת זכויותיהם להגנה, אלא שהם פוגעים בחינוך לכיבוד חוקים ושמירתם. החיים בצל אלימות כנורמה בגיל צעיר מביאים להקניית הרגלים של אלימות גם בחיים הבוגרים.

התמודדות עם אלימות ומימוש האמנה הבינלאומית בדבר זכויות הילד

מניעת אלימות בבית הספר, ופיתוח אקלים המבוסס על ביטחון פיזי ורגשי, קשורים קשר הדוק לכל אחת משלוש קבוצות הזכויות המופיעות באמנה: זכויות ההגנה (protection), זכויות לסיפוק הצרכים (provision), וזכויות השתתפות (participation).

מבחינת הזכויות לסיפוק הצרכים, הרי ההתמודדות עם האלימות קשורה ביצירת תנאים להתפתחות ולצמיחה, כפי שהם מתבטאים בזכות לחינוך ובזכות להתפתחות ובזכות לכבוד. מדובר, אפוא, במרכיבים השונים של בית הספר: במטרות החינוך, במדיניות בית הספר, במערך היחסים בבית הספר, ובין צוות בית הספר לקהילה, בדרכי הוראה, בארגון בית הספר, ובמבנהו הפיזי.

מניעת האלימות במערכת החינוך, כפי שאנו תופסים אותה, אינה יכולה להתבצע מבלי שיתופם האקטיבי של התלמידים הן באיתור התופעה על מאפייניה, ממדיה וגילוייה השונים, כמו גם בהתמודדות עימה. יש לזכור שמדובר בתופעה הדורשת טיפול מורכב בקורבן, בתוקף, ובכלל התלמידים. לכן פעולות של מניעת אלימות, חשוב שתכלולנה צעדים המגינים על כלל התלמידים, וכן גם צעדים חינוכיים המכוונים לעיצוב אדם הפותר מחלוקת בדרכים שאינן אלימות. מלבד הטיפול המניעתי בכלל התלמידים, דורש הטיפול באלימות התייחסות מיוחדת לתלמידים שהם קורבנות של אלימות, לתלמידים המגלים אלימות חוזרת ונשנית, וכן התייחסות למורים עצמם, שיש ביניהם כאלה הפוגעים בתלמידיהם, בעיקר מילולית. שיתוף התלמידים באיתור התופעה ובטיפול בה הינה המהות של הטיפול הנכון באלימות, והיא קשורה ישירות לקבוצת זכויות השתתפות, הרואה בילדים שותפים אקטיביים, ולא אובייקטים פסיביים.

ההתמודדות עם תופעת האלימות נוגעת, אפוא, במגוון רחב של זכויות הקשורות זו בזו, ליצירת אקלים של צמיחה וכבוד המאפשר לכל פרט ופרט למצות את זכותו לביטחון פיזי ורגשי.